

Per Hvamstad

Vollan på Kvikne

Noen glimt fra ei spennende gardshistorie

Innledning

Denne kortversjonen av Vollans historie, er meint å supplere Jon Brønnes artikkel om Den malte dekoren i den gamle hovedbygningen og kapellet (se s. 72.)

Vollan ca 1950. F.v fjøs, stall, nyfløya, kapellet i hjørne, gammelfløya med veranda. Disse hus, minus fjøset var det Tynset kommune tok over i 1969. Foto: Widerøes Flyveselskap. Repro MiNØ 24610.

Alle som kjører riksveg 3 gjennom Kvikne legger merke til det merkelige tunet ute på sletta på andre sida av Orkla. Dette er Vollan. En av de eldste, største og merkeligste gardar, og med ei gardshistorie som står i stil med resten. Også av dagens bebyggelse kan vi se at dette ikke var et vanlig gards-

bruk. I sine velmaktsdager omfattet Vollan området fra Kleven til Volleng- et, og store fjellområder og seter ved Storinnsjøen til. Vollan-eierne var enerådende på vestsida. Det var stadig vekk strid mellom Vollan og Grøntvedt (nå Didrikshaug), etter lang kamp fikk Vollan kastet motstanderen over elva. Dette ble endret etter at Nygard, et ny bruk på Vollan-grunn, ble lagt inn- under Didrikshaug for noen år sida.

Vollan som har vokst fram fra 1630 til 1850 har en sentral plass i Kviknes historie. Det var langt fra noe gjennomsnittsbruk og eierne var ledende menn i bygda og videre utover. Gruve-tida gjør Kvikne til ei ekstra spennende bygd med en viss embets- stand med mange betydningsfulle fam- ilier knyttet til kobberverket og pres- tegjerningen, slik var det også med brukerne på Vollan. Men tidvis var det bare gardsbruket som var grunnlaget for liv og virksomhet. Men etterhvert sviktet grunnlaget for tidligere tiders storgardsdrift. Rundt århundreskiftet ble garden delt i mange bruk. De siste 35 åra har den gamle bebyggelsen på Vollan vært inne i en sammenheng- ende restaureringsperiode.

Enkelt sett kan en del inn Vollans historie i fire viktige perioder

1) 1630-1780 Gruve- og prestefolk og storgardsdrift

- 2) 1780-1900 Storgardsdrift
- 3) Århundreskiftet oppdeling av eiendommen.
- 4) Restaureringsperiode.

Dagens anlegg

Sør i tunet øst/vest ligger fjøset bygd i stein, i dag uten overbygg. Overbygget blåste ned i 198?, bygd oppatt et enkeltoverbygg til innspillingern av Secondløitnanten, stallbygning i nord-sør, bygningen som syns best fra Rv er den store hovedbygningen i vinkel, den nye fra 1850 ligger øst vest, mens gammelfløya med aner tilbake til 1600, ligger nord/sør, i hjørnet ligger så hovedklenodiet, det mye omtale gardska-pellet.

De fleste omtalte bygninger er bygd i 1850 åra, med Anders Rambech Knoff som byggherre. Men tunet var enda mer omfattende. Det var to fjøs ved sida av hverandre, delvis bygd sammen, stallen som i dag er ca. 30 m. var opprinnelig over 50 m. Den nye fløya hadde dessuten en periode et skråbygg på nordsida. Endelig var det ert stort stabbur, dueslag og dukkestue. Til Vollananlegget hører også hengebrua, som ved en feiltakelse ble bombet i 1940. Lenger oppe i lia ligger smie og sommerfjøs.

Dagens Vollan-tun ble kjøpt av Tynset kommune i 1969, etter forutgående drøftinger i tidligere Kvikne kommune. Denne handelen omfattet ikke fjøset. Det fulgte med innmarka til fortsatt Vollan-bruk. Men etter stormen hadde tatt overbygget ble fjøsrui-nen kjøpt av Tynset kommune i 1990. Da ble fjøsdrifta flyttet til et annet Vollanbruk.

*Vollanbrua, bygd av Johannes Sand 1897.
Repro: MiNØ 32458.*

Kvikne Kobberverk 1632

Vollan nevnes første gang i 1578 og er nok eldre. Men som det meste på Kvikne er tida omkring 1630 viktig for historia og utviklinga. I 1632 startet Kvikne kobberverk for alvor og Vollan blir sentrum for denne utviklinga.

Til å forestå drifta av kobberverket som skiktmester beordres Lorents Lossius fra Eiker Jernverk. Han bosetter seg på Vollan og bygger opp garden som den gang ligger ned ved Orkla, i nærheten av brua. Han dør allerede i 1654, men enka Kristine gifter seg med presten Niels Friis. Nå blir Vollan bolig for presten, men er ikke presetgard i vanlig forstand. Vollan er prestens private eiendom. Men Friis kan mer enn sitt fadervår, han var en svært aktiv gardbruker. Det er han som fikk drevet Grøntvedt over elva og blir enehersker på vestsida, men det er fremdeles flere Vollan-bønder. Odelsgutten på Vollan Christopher Lossius studerer teologi og blir kapellan på Kvikne og gifter seg med presteenka Mette Borch fra Elverum. Christopher kombinerer kir-

ke og gardsdrift, men han dør ung. Mette Lossius driver garden sjøl i mange år og hun følger i sin svigerfars, Nils Friis, fotspor og driver vekk den siste Vollanbonden. Han ble lovet fast arbeid i gruva. Mette Lossius styrte garden lenge før hun gir over til svigersønnen Peder Rambech. Peder Rambech var stiger ved gruva og gift med Karen Lossius, gardjente på Vollan, slik blir Vollan pånytt knyttet til gruve-drifta. Deres sønn Anders studerer også teologi og blir prest på Kvikne, han var gift med Sofie Lucie Ashanius, prestedatter fra Romsdalen.

Alle disse styrer vel med Vollan. Det er markante eiere og brukere og garden ligger fortsatt nede ved elva, en liten landsby på omkring 25 hus. Men Anders Rambech satte i gang total nybygging. I 1767 ble hele det gamle tunet revet og dagens beliggenhet valgt. Hvorfor garden ble flyttet og oppattbygd veit vi ikke. Nye krav til drift, bygninger og tun gjorde seg nok gjeldende. Deler av det gamle tunet ble brukt opp att. I følge tradisjonen ble hovedbygningen, låna, som Lorentz Lossius bygde på 1630-tallet benyttet i den nye hovedbygningen og omtales som Lossiuslåna. I 1768 var den nye låna ferdig. Hele byggeprosessen er beskrevet i ei hustavle som finns bevart på salen i andre etasje. Som vi skal komme tilbake til er mye av bygningen fra 1768, tross nye ombygninger på 1850-tallet, fremdeles bevart.

Sofie og Anders Rambech hadde ingen barn, så den nye brukeren blir i 1780 Christopher Schøller Schielderup. Han er søskenbarn til Sofie. Nok en gang er det gardjente på Vollan, Andrea Sofie blir gift med Albrecht

Knoff fra Orkdalen, men han får aldri overta Vollan. Svigerfaren er redd for at han skal sette garden overstyr, så Anders Rambech skjøter garden over til barnebarnet Anders Rambech Knoff. Om han var bedre skikket enn faren, kan vel leserne vurdere etterhvert. Han var allsidig interessert, både teoretisk og praktisk. Han var en bra handverker, snekker og messingssmed. Derimot var han vistnok mindre skikket til å drive så stor gardsdrift. Det hindrer han ikke fra å drive en omfattende virksomhet. Hans byggevirksomhet bryter alle grenser. Sammen med bestefaren er han Vollans store byggmester. Fra 1840-åra blir Vollan pånytt totalt forandret. Dagens anlegg skriver seg stort sett fra denne byggeperioden. Til tross for omfattende gardsdrift ble det bygget over evne og Rambech Knoff går konkurs i 1862.

Bygeherrene på Vollan hadde sans for dimensjoner og stil. De ville nok også gjerne ble husket, for sjelden ser en så mye årstall og initailor som her og takk for det. Mange hus er utstyrt med vindfløyer med initialer og årstall. Over døra på stallen står det ARK 1835, på klokketårnet 1843. Fjøset er ombygd og påbygd mange ganger. Det ble ferdig etter konkursen og har årstallet 1871. Ny hovedbygningen er bygd slik at nyfløy og gammelfløy står i vinkel på hverandre. I vinkelen ble kapellet oppført. Uten at det er gjennomgang, kapellet har bare inngang fra nyfløya. Ei dobbelt fløydør fører fra stua og inn i kapellet, mens en fra salen i annen etasje kommer inn på galleriet. Men etter at sammenbygningen var utført, såg en raskt at gammelfløya tok seg svært puslete ut ved

sida av det nye byggverket. Gammelfløya, som altså skriver seg tilbake til 1630 og ombygd i 1768, var for låg. Nå starter et merkelig byggeprosjekt. Fløya ble påbygd i høgda, den fikk nytt tak, panelt og nye vinduer. Tilsynelatende lik nyfløya. Men hele denne påbyggingen er stafasje, under står det gamle huset intakt, påbygginga er blindloft og påmalte vinduer, ikke noe utvidet areal eller mer plass. Men på avstand ser det imponerende ut. Torvtaket fra 1768 ligger urørt på det nye blindloftet. Fløy-ene ble i alle fall stående i stil med hverandre. Ei dukkestue fra 1850 hørte også med i tunet og et dueslag.

Vollan, ca 1900. Det er to fjøs ved sida av hverandre, stabburet står og bak kapellet skimter vi påbygget på nyfløya, stallen ser vi ikke mye av, men den var over 50 m. Repro: MiNØ 28811.

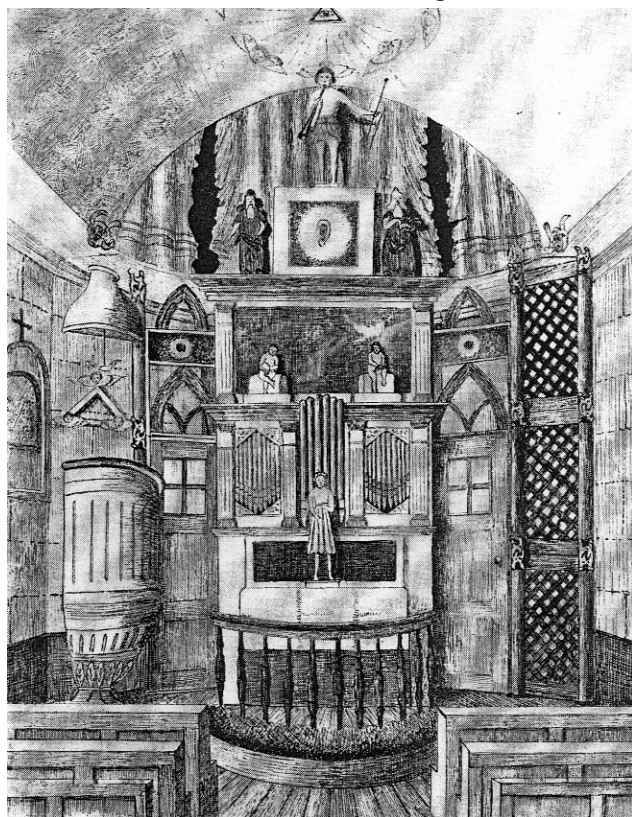
Forbilder

Hvor fikk byggherren Anders Rambech Knoff sine ideer fra? Mulige forbilder til Vollan kunne han nok finne

rundt Trondheim.

Hvordan Vollan var innredet i 1850-åra er et annet spennende tema, som vi veit for lite om. Brokker av historia avdekkes, gjennom opplysninger om møbler og bruk av gamle dokumenter.

Mest spenning knytter det seg til gardskapellet. Det finns ikke maken. Kapellet ble utstyrt med et gammelt orgel fra Lade kirke, noe kirkeinteriør ble hentet fra andre kirker, blant annet Kvikne, men hovedinnredningen måtte lages spesielt for kapellet. Om kapellet ble vigslet er usikkert, men det ble i alle fall brukt til barnedåp.

Tegning av kapellet. Tegnet av Odd Sigmund Stai for Kvikne Bygdebok.

Etter konkursen

Hva skjer med Vollan etter konkursen? Anders Rambech Knoff bosetter seg på et underbruk. Nå får han anledning til virkelig å drive som handverker, mest spor har han satt etter seg som gjørtler, messingsmed. Broren Richard Knoff tar over Vollan. Men Richard er ikke uten eiendommer sjøl. Han eier Ringve ved Trondheim og nettopp gjennomført ei større utbygging. Brødrene hadde sikkert gjensidig påvirket hverandre og var nok heller ikke fremmede for å konkurrere litt. Richard Knoff bodde ikke på Vollan, men han var en aktiv bruker, bygde ferdig fjøset og dreiv gardsmeieri. Han kjempet mot svelteforing og hadde svær drift. Han brukte aktivt setra ved Storinnsjøen. Nå ville imidlertid sjeb-

Setra til Vollan, ca 1900.

Repro: MiNØ 28804.

nen det slik at også han gikk konkurs.

Ny eier ble Esten Sand fra Trondheim. Han var gift med Anne Grøtli fra Kvikne. Esten satset også bredt med ku, geit og sau, dreiv privat meieri. Drifta var omfattende, men det var

også utgiftene. Sønnen Esten var ikke interessert i gardsdrift, så i 1909 ble Vollan solgt. Garden ble delt opp i mange bruk. Skog og utmark kom på utabygds hender. Vollan er også inne som forslag til fast landbruksskole for Nord-Østerdalen. Den gamle storhetstida var forbi, men det som ble att av hovedbølet var fremdeles en stor gard med lettdreven jord. Klaus Viken ble eier av hovedbruket og siste bruker er Olav Viken som selger det meste av bebyggelsen til Tynset kommune i 1969.

Johannes Sand med sønnene Esten og Johannes i kapellet ca. 1900. Kapellet er innredet som stue, også brukt som spise-stue for engelske turister, men en del av inventaret var intakt.

Repro: MiNØ 27243.

Restaurering

Dette var en rask gjennomgang av Vollans historie. De neste åra, til nå 35 år, er en sammenhengende bevarings- og restaureringsinnsats. Den er også omfattende og kan derfor bare nevnes

med noen stikkord. Interessa for Vollantunet startet tidlig. Ikke minst prestene på Kvikne var aktive, de fikk også støtte fra biskop H. Hille, som besøkte Vollan og kapellet i 1937. Mange var bekymret for Vollan.

Et brev fra Meldal fra 1932 sendt til konservator Th. Petersen ved Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum er illustrerende for en rekke henvendelser til Riksantikvaren og Kvikne kommune:

«Har De noen gang været på Vollan i Kvikne? Kan der intet gjøres for at bevare de gamle bygninger med kapellet. Jeg var der for nylig og det var trist at se hvor det hele forfaller. Eierne har ikke råd til at vedlikeholde det og tenkte nu at rive det hele ned. det er minne fra Kviknes storhetstid med grubedrift. Da jeg var der for 30 år siden var der pensionat på Vollan og kapellet bruktes som pesestue. Nu faller det hele snart sammen»

Representanter for Riksantikvaren og høgskolemiljøet i Trondheim kom også til Vollan og hele anlegget ble oppmålt i 1946 av Wilhelm Swensen og studenter fra NTH i 1963. Seinere har mange bidratt med dokumentasjon av anlegget.

Kvikne kommune innledet et samarbeid med eierne av Vollan og arbeidet med å restaurere kapellet ble prioritert og ble utført i 1964. Sokneprest M. Hagenes ledet kommunens restaureringsnemnd. Det var Norsk Kulturråd som ga økonomisk støtte. Seinere ga Kulturrådet midler til arbeid på stallen og hovedbygningen. Viktig arbeid ble gjort på initiativ av Kvikne kommune mens bygningene fremdeles var private. Kvikne og Tynset kommuner blir en kommune og i 1969 blir altså det meste av Vollantunet kjøpt av Tynset

kommune. Fjøset gikk over til den nye eieren av innmarka som bygde seg et nytt våningshus like sør for det gamle tunet. Det oppnevnes ei ny restaureringsnemnda, nå med Mikael Grøtli som leder. Nemnda fortsetter sitt møysommelige arbeid og nære samarbeid med Riksantikvaren. Nå er det stallen og hovedbygningen som blir sikret og restaurert. Murmester Peder Schancke fra Røros og snekker Arvid Olsbakk fra Kvikne utfører mye av arbeidet.

Etterhvert kommer kommunen ved kulturstyret, med kultursjef Turid Øhrn som drivkraft, sterkere inn i bildet

I 1976/77 starter en omfattende restaurering av Gamlefløya, med betydelig støtte fra Riksantikvaren. Også denne gang var det murermester Peder Sckanke, Røros som sto for arbeidet. Etter noen år var arbeidet ferdig og bygningen kunne gradvis tas i bruk, det samme gjaldt kapellet.

I 1989 fjøset blåste overbygget på fjøset ned. Etter ei tid tok kommunen over fjøsruiene.

I 1992 ble Vollan skueplass for innspilling av filmen Secondløyntanten. Da måtte fjøset rekonstrueres, opprinnelig var det planer om ei enkel kullisse, men takket være gode krefter, ble det satt på et enkelt overbygg. Utformet som overbygget, før to-etasjes trev ble bygd på 1930-tallet. På den måten fikk Vollan et stort lokale – fjøs med trev – som kan brukes til mange formål og utvikles videre.

Nå var det bare Nyfløya som sto att, men den var omfattende nok. Nyfløya ble brukt som bolig til ca 1980, og var sterkt ombygd flere ganger, sist i 1950-

åra. Ønsket var å settes i stand til leilighet i øverste enden og felleslokaler i delen mot kapellet. Etter tegninger fra arkitekt Tor J. Østvang ble arbeidet gjennomført under ledelse av byggmester Kurt Fossum. Midler ble hentet fra kommunens næringsfond, lån på antikvarisk grunnlag og ulike typer sysselsettingsmidler.

Dagens Vollen. Foto: MiNØ 74297.

Framtid for Vollen

Etter omlag 35 år har en fått gjennomført en restaurering og sikring av tunet som ble kjøpt i 1969, bortsett fra brua. I mellomtida har det naturlignok oppstått nytt vedlikeholdsbehov. På et så stort anlegg vil det være behov for kontinuerlig vedlikeholds- og restaureringssinnsats.

Samtidig med restaureringen har det vært viktig å gi Vollen liv og innhold.

Gjennom mange år er det arrangerte Vollandager, med stor innsats fra bondekvinnelag og husflidslag. Kapellet er satt i stand slik at det kan brukes, og ideer om en rekonstruksjon av inte-

riøret arbeides det med.

Det har også vært en kontinuerlig drøfting av hvordan anlegget skal brukes. Tunet inneholder mye historie og muligheter. Deler av det skal fungere som museum, og mange er det som allerede har gitt verdifulle bidrag til møblering. Det er en stor oppgave å samle sammen materiale om Vollen, gjenstander, dokumenter og bilder. Bare på den måten kan vi avdekke mer av den garden og folkets virksomhet.

Vollenprosjektet, i gangsett av lokalmiljøet og Tynset kommune har de siste åra arbeidet videre med innhold og drift. For tida arbeides det aktivt med få lagt et natur- og kulturinformasjonssenter til Vollen, med ansvar for informasjon knyttet til Dovre nasjonalpark. Fjøset og nyfløya er viktig areal.

Mye er gjort på Vollen, men fremdeles gjenstår det interessante utfordringer, i samspillet mellom bevaring og bruk.

Kilder:

O.T. Hagen: Kvikne Bygdebok, Oslo 1951.

Wilhelm Swensen: Vollen i Kvikne med det merkelige gårdskapellet, Foreningen til norske fortidsminnesmerkers Bevaring, Årbok 1953.

Opplysninger hentet i «Vollenarkivet», Musea i Nord-Østerdalen, 2501 Tynset

Adresse:
Per Hvamstad,
2560 Alvdal.